

Historická narácia ako politický program. Analýza obrazov minulosti v programových textoch slovenského národného hnutia z rokov 1848 a 1861

KAROL HOLLÝ

Ako je známe, v revolučnom roku 1848 sa v habsburskej monarchii verejne agitovalo nielen za občiansku rovnoprávnosť, ale revoluční aktivisti sa vyhlásili tiež za vodcov národných spoločenstiev, v mene ktorých predostierali revolučné požiadavky. Časť z nich pracovala s koncepciou národa ako kolektívnej individuality, z čoho vyplývala požiadavka národnej rovnoprávnosti, odvolávajúca sa na prirodzené práva jednotlivca. Je zrejmé, že národné spoločenstvá boli skôr želanými než reálnymi a ich pomenovania v dobových prameňoch (v prípade tohto textu pôjde predovšetkým o pomenovania: Slováci a Maďari) v skutočnosti referujú na koncepcie národných ideológií a nie na široké vrstvy vtedajšieho obyvateľstva.¹ Toto všeobecné konštatovanie platí aj pri analýze koncepcií národovcov hovoriacich v mene slovenského národa v období štátoprávných experimentov po zrušení absolutizmu päťdesiatych rokov. Ústredným prameňom k poznaniu rôznych konceptov prítomných v národných ideológiách sú oficiálne programové dokumenty. Hlavným predmetom tejto štúdie bude analýza vybraných častí z dvoch programových dokumentov – prvého z roku 1848 (*Žiadosti slovenského národa*; ďalej *Žiadosti*)² a druhého z roku 1861 (*Memorandum národa slovenského*; ďalej *Memorandum*)³ – ktoré sú nevyhnutným a základným elementom ideológie slovenského národa v druhej polovici 19. storočia. S cieľom zohľadnenia širšieho kontextu som k týmto dvom ústredným programovým textom vybral aj niekoľko fragmentov z iných dobových textov. Okrem toho

¹ Okrem spomenutého významu budem v ďalšom texte používať tieto pomenovania aj v zmysle príslušníkov konkrétnej národoveckej society. Porovnaj: HOLLÝ, Karol. Negácia udalostnej histórie a historický optimizmus: historická ideológia Svetozára Hurbana Vajanského (1881 – 1897). In *Historický časopis*, roč. 57, 2009, č. 2, s. 245-246.

² *Žiadosti slovenského národa*. In BEŇKO, Ján - HRONSKÝ, Marián - MARSINA, Richard - PEKNÍK, Miroslav (edd.). *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I*. Bratislava : Národné literárne centrum – Dom slovenskej kultúry, 1998, s. 307-310.

³ *Memorandum národa slovenského*. In ELIÁŠ, Michal (ed.). *Z prameňov národa. Na pamiatku stodvadsiateho piateho výročia vzniku Memoranda slovenského národa z roku 1861*. Martin : Matica slovenská, 1988, s. 257-262.

samostatnú časť štúdie venujem problematike prirodzenoprávnej a historickoprávnej dejinnej argumentácie, v kontexte s koncepciami aktuálnymi v rámci celej monarchie a najmä v slovenskom národnom hnutí v šesťdesiatych rokoch 19. storočia.

Nasledovnú analýzu možno konkrétnejšie určiť pojmom J. Maternického „historická ideológia“, resp. tematicky ju vymedziť ako: historické narácie vo funkcii politického programového dokumentu.⁴ Súčasťou vybraných programových textov je totiž aj historická argumentácia, resp. naratívne zobrazenia minulosti, ktoré prirodzene sledujú striktné politické ciele. Interpretácia práve týchto ich častí je ústredným cieľom tejto štúdie. V rámci interpretácie kladiem dôraz na rôznorodosť argumentov z dejín v prirodzenoprávnych koncepciách z roku 1848 (*Žiadosti*) a z roku 1861 (*Memorandum*). Tento rozdiel je totiž zásadný a jeho pomenovanie je nevyhnutným východiskom pre analýzu historickej ideológie v slovenskom národoveckom myslení nielen v období vzniku dokumentov, ale aj v neskoršom období dualistického Uhorska. Na základe môjho štúdia literatúry dodávam, že tento rozdiel doposiaľ nebol pomenovaný, čo však len vyjadruje celkovú úroveň literatúry o ideológii slovenského národa, ktorá je charakteristická skôr opakovaním historiografických stereotypov, než serióznou analýzou pramenných textov.

1. Dejinná argumentácia roku 1848

Žiadosti slovenského národa

Aktívni účastníci revolúcie, hovoriaci v mene Slovákov, vyjadrili roku 1848 v najkompaktnejšej podobe svoje nároky v *Žiadostiach*. Ich nosnou ideou bola rovnoprávnosť národov v politickom zmysle, vyjadrená napr. žiadaním vlastných národných snemov. Bol to teda primárne politický dokument, ktorého funkciou bola národná agitácia. Na tomto mieste treba povedať, že *Žiadosti* vychádzali z princípov prirodzeného práva národov na sebaurčenie a Ľudovít Štúr dal tejto všeobecnej idei aj konkrétny, t.j. politický obsah.⁵ Je charakteristické, že konkrétnym žiadostiam vyjadreným v 14 bodoch predchádza úvod, ktorý ich legitimizuje prostredníctvom koncepcie dejín Uhorska a Slovákov.

⁴ J. Maternicki chápe historickú ideológiu ako súčasť dejín historiografie. Predmet výskumu historickej ideológie priblížil okrem iného aj ako analýzu obsahu historických častí v oficiálnych programových dokumentoch, resp. analýzu historických častí prejavov a ideológov daného hnutia. Pozri podrobnejšie: MATERNICKI, Jerzy. *Wielokształtność historii. Rozważania o kulturze historycznej i badaniach historiograficznych*. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1990, s. 207-214.

⁵ Porovnaj: POTEŤRA, Michal. Právnehistorická argumentácia v slovenskom národnom programe v polovici 19. storočia. In *Právnehistorické studie* 21, 1978, s. 145-146.

Významové paradoxy v zobrazeniach minulosti v *Žiadostiach*

Koncepcia slovenských dejín v *Žiadostiach* je založená na nasledovných pilieroch:

- a) Slovenský národ počas celej histórie Uhorska spal. (Spal 900 rokov.)
- b) Na svojom území, teda v „svätej zemi uhorskej”, sú Slováci pranárodом a jeho niekdajším majiteľom. (Táto formulácia neznamená nič iné ako vyjadrenie historickej nadradenosti nad Maďarmi.)
- c) Uhorsko je vo vzťahu k Slovákom charakterizované prostredníctvom metafory matky. Tá sa však správala nespravodlivo, preto sa táto pôvodne pozitívna metafora významovo posúva do negatívneho variantu – Uhorsko je macochou.
- d) Slovenský národ odpúšťa sebe aj svojim utláčateľom, chce zabudnúť na časy ukrivdenia.
- e) Nový vek rovnosti musí zastúpiť staré časy. Slováci deklarujú, že nebudú utláčať iné národy, rovnako však nedovolia iným národom samých „seba do starého jarma zapriať“.

Celé obdobie dejín Uhorska bolo teda pre Slovákov nespravodlivé. Slováci na rozdiel od svojich utláčateľov – rozumej Maďarov - nielenže z pozície pôvodného majiteľa vlasti deklarujú, že nebudú iné národy utláčať, ale súčasne sú schopní obrovského gesta – zabudnúť na 900 rokov plných krívd a nepravostí. Toto odpustenie sa deje súčasne so zobudením sa zo sna, čo znamená zjavný významový paradox. Slováci boli v dejinách Uhorska na jednej strane utláčaní a na strane druhej v nich neboli prítomní - celé dejiny sú pre nich snom.⁶ Tento paradox neunikne o viac než polstoročie neskôr vnímavému Meakulpínskému. V jeho politickej brožúre *Co hatí Slováky?* budú *Žiadosti* tvrdo zironizované, práve kvôli ich koncepcii dejín.⁷

⁶ Porovnaj: „Slovenský národ v uhorskej vlasti precitňuje po deväťstoročnom sne, ako pranárod krajiny tejto, osvedomujú sa, že svätá zem táto a matka krajiny, súc pôvodisko a kolíska povestí o starodávnej sláve jeho predkov a divadlo, na ktorom otcovia jeho a hrdinovia za uhorskú korunu krv vylievali, bola donedávna len macochou jeho, zachodiacou s ním nemilosrdne a držiacou jeho reč a národnosť na reťaziach potupy a zhanobenía. Ale v okamžení tomto prebudenia svojho chce národ slovenský zabudnúť na stáročia ukrivdeností a zhanobenosti svojej, odpúšťa sebe aj svojim ujarmiteľom a nič inšie nehýbe jeho rozradovaným srdcom ako svätý zápal lásky a horúca túžba po ubezpečení slobody, národnosti a krajiny svojej. Zato, ako pranárod a niekdajší jediný majiteľ svätej zeme, prevoláva pod zástavou tohoto veku rovnosti všetky národy uhorské ku rovnosti a bratinstvu a osvedčuje sa zo svojej strany, že nechce žiadnu národnosť v Uhorskej ukrivdiť, uraziť, zmenšiť, tým menej vykoreniť, - ale aj žiada od uhorských národov, aby aj oni z ich strany takým uhorským vlastenectvom naplnení boli a uctením slovenskej národnosti, národu slovenskému priateľstva a lásky hodnými sa stali. Lebo národ slovenský, ako z jednej strany nechce utláčať iné národy, tak z druhej strany nedovolí seba do starého jarma zapriať a osvedčuje sa teraz i napotom, že slávnej meno uhorského vlastenca žiadnemu neprísúdi tomu, ktorý nešetří práva národnosti druhého, pod korunou uhorskou bývajúceho národa. [...] naproti tomu v odkladaní a obchádzaní týchto žiadostí vidieť budeme odsudzovanie národa nášho k bývalej slepote a služobnosti.“ Pozri: *Žiadosti slovenského národa*, ref. 2, s. 307-308 a 310.

⁷ Pozri k tomu podrobnejšie: HOLLÝ, Karol. Práca *Co hatí Slováky?* od Meakulpínskeho ako výraz ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov na začiatku 20. storočia. K osobe a národnej ideológii autora, so zreteľom na jeho historickú argumentáciu. In *Česko-slovenská historická ročenka 2010*, [v tlači].

Ludovít Štúr jasne určuje nepriateľa Slovákov ako „Maďara, tyranského utláčateľa Slovákov“

V tomto kontexte je zaujímavé presunúť sa do jesene toho istého roku a pripomenúť si Štúrovu reč k dobrovoľníkom, účastníkom septembrovej výpravy, na Myjave 18. 9. 1848. V tomto prípade sa už stretávame s otvoreným pomenovaním nepriateľa. Bol ním Maďar, utláčateľ Slovákov. Štúr vyzýval, aby sa mečom rozhodlo, „či bude tyran Maďar ešte ďalej panovať nad nami!“ Na rozdiel od *Žiadostí* hovoril Štúr o tisícročnom útlaku.⁸ Symbolika okrúhlej tisícky bola účinnejšia ako deväťsto rokov v *Žiadostiach*. A to bez ohľadu na to, že Maďarom bol fakticky prisúdený status utláčateľa už v čase (po roku 848), keď (aj v rámci vtedajších koncepcií) ešte neboli prítomní v Karpatskej kotline a súčasne v období sľubného rozvoja slovanskej liturgie. Okrem toho je tu zjavný posun od národa odpúšťajúceho k národu útočiacemu. V dejinách slovenského historického myslenia pred rokom 1918 ide o jeden z posledných dokumentov hovoriacich o tisícročnom (či deväťstoročnom) útlaku. Ako poukážem ďalej, v *Memorande* tento motív nenájdeme. Motív útlaku sa v modifikovaných variantoch začne objavovať až v koncepciách českých slovakofilov a ich ideových priaznivcov.⁹ V rámci ideológií, ktoré sa vymedzovali voči ideológii národnej jednoty Čechov a Slovákov, budú dejiny Slovákov v Uhorsku opisované prostredníctvom konceptu utláčaného národa iba zriedka.¹⁰

2. Historické a prirodzené právo ako ideové zdroje dejinných interpretácií

Predtým než prejdem k *Memorandu*, je potrebné v krátkosti priblížiť historický kontext jeho vzniku. Obnovenie ústavných pomerov prostredníctvom Októbrového diplomu a Februárového patentu bolo úzko previazané s koncepciou tzv. historických a nehistorických národov. Treba zdôrazniť, že v tomto prípade nešlo o nejakú intelektuálnu zábavku národovcov, naopak, oficiálna interpretácia dejín mala reálne politické dôsledky. Pokus o federalizáciu monarchie v šesťdesiatych rokoch bol založený na koncepcii tzv. historicko-politických individualít. Členmi federácie mali byť iba tzv. historické národy (historicko-

⁸ Porovnaj: „Bojovníci! Pozrite na túto otvorenú dolinu, tá nás ved'je k cjelu nášmu. Za timi vrškami, tam leží Slovensko, rodina naša, národ ubjedení, utlačení, od tisíc-rokou všetkej samostatnosti pozbavení, národ povrhel; a teraz v najnovějších časoch jeho zotročiteľja prišli k úplnej moci a vláde, tí teraz budú úplne nad ním panovať a ho podľa ľubosti zd'jerat' a života pozbavovat'. Ale ešte ňevihinuv náš duch národňí. Pozbavili nás všetkého ňepřateľja naši, lež túto vuolu ňik odobrat' ňemuože, a táto vuola nás ved'je so zbrojou v ruce za tje vrški k národu nášmu. Je to tá cesta, po ktorej t'jahli dakedi českje pluki pod Jiskrom, Komorovským a druhími, a jako t'í išli voj zatočit' o pánstvo s Maďarmi, tak aj mi ideme, abi sme pozdvihli národ náš, a mečom abi sa rozhodlo: či bude tyran Maďar ešte ďalej panovat' nad nami! Bojovníci, naša úloha je pekná, veľká, národ z bjedi a ničoti vitrhnutí a privjest' ku slobode a sláve.“ Pozri: *Štúrova reč pred slovenskými dobrovoľníkmi*. In BEŇKO - HRONSKÝ - MARSINA - PEKNÍK, ref. 2, s. 313.

⁹ Pozri napr.: KÁLAL, Kar[el]. Pred tisíc rokami. Na pamiatku veľkého kňaza Svatopluka. In *Dom a škola*, 1894, roč. 10, č. 2, s. 34-35; ŠROBÁR, Vavro. Maďarisácia. In *Hlas*, 1898, roč. 1, č. 3, s. 65-73.

¹⁰ Porovnaj ref. 48.

politické individuality), ktoré sa mohli odvolať na svoju stredovekú štátnosť.¹¹ Okrem politických dôsledkov to malo aj širší morálny rozmer. „Nehistorické” národy boli národnými „historickými” pokladané za všeľudského – kultúrneho, civilizačného či morálneho – pohľadu za menej hodnotné.¹² Tento problém výstižne charakterizoval József Eötvös v práci *Národnostná otázka* (1859).¹³ Odvolávanie sa na historické právo, resp. boj proti nemu považuje za základnú charakteristiku nového dejinného fenoménu – národnostnej otázky: „Rozhodne môžeme tvrdiť, že národnostný boj, ktorý momentálne hýbe Európou, nepochádza z rozdielnosti a rasových protikladov, existujúcich ako jeho následok vo zvykoch a spôsobe života jednotlivých národov, ale vyplýva predovšetkým z ich minulosti. Môžeme teda bez zveličovania povedať, že takmer každé národnostné hnutie nie je ničím iným ako bojom za alebo proti historickým právam. A tak je to aj v hnutí v našej vlasti. Maďari žiadajú zvrchovanosť, Chorváti samostatnosť, odvolávajú sa len na históriu. Iné národy zasa bojujú len proti historickému právu, ktoré im prekáža v slobodnom vývoji.”¹⁴

Ako vyplynie z ďalšieho textu, Eötvösove postrehy boli správne. Dejiny slovenského historického myslenia potvrdzujú boj proti historickému právu a koncipovanie alternatívnych argumentov. Časť slovenskej inteligencie však pristúpila na historicko-právnu argumentáciu a snažila sa dokázať, že Slováci sú historicko-politickou individualitou. Na platforme historického práva¹⁵ koncipovali svoje spracovania národných dejín napr. Jozef Hložný (Hložanský),¹⁶ Jonáš Záborský,¹⁷ Peter Kellner (Záboj Hostinský),¹⁸ Ján Mallý.¹⁹ K tomuto

¹¹ Rozbor štátno-právnych aspektov Októbrového diplomu a Februárového patentu, ako aj základných koncepcií reformovania monarchie v tom období pozri: WIERER, Rudolf. *Der Föderalismus im Donauraum*, Graz; Köln : Verlag Hermann Böhlau Nachf., 1960, s. 63-78.

¹² KIZWALTER, Tomasz. *Historia powszechna. Wiek XIX*. Warszawa : Trio, 2003, s. 98. Kritérium historickosti a nehistorickosti umožňuje predstaviť dva typy formovania sa národného hnutia, bližšie pozri: KIZWALTER, ref. 12, s. 98-99.

¹³ Podrobnejšie o koncepciách národa a národnostnej otázke v Habsburskej monarchii v období 1859-1867 J. Eötvösa pozri: BÓDY, Paul. *Joseph Eötvös and the Modernization of Hungary, 1840-1870. A Study of Ideas of Individuality and Social Pluralism in Modern Politics*. Philadelphia : The American Philosophical Society, 1972 [Transactions of the American Philosophical Society], s. 63-97. Zaujímavú analýzu jeho koncepcie národa štátu v kontexte s jeho literárnou činnosťou napísala A. Göllnerová. Pozri: GÖLLNEROVÁ, Alžbeta. *József Eötvös. Štúdiá literárne historická*. Bratislava: Filozofická fakulta University Komenského v Bratislave za podpory Ministerstva školství a národní osvěty v Praze, 1937, 248 s.

¹⁴ Citované podľa: PAŠIAKOVÁ, Jaroslava - GARAJ, Ľudovít. *Úvod do dejín maďarskej kultúry a literatúry*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, s. 71-72.

¹⁵ Väčšinou sa však historicko-právne argumenty dopĺňali prirodzenoprávnymi. Podobne, argumenty z histórie boli integrálnou časťou koncepcií primárne prirodzenoprávnych mysliteľov (pozri nižšie).

¹⁶ Pozri: MARSINA, Richard. Historické názory Jozefa Hložníka-Hložanského. In *Historický časopis*, 1981, roč. 29, č. 1, s. 91–102; MACHO, Peter. Od Bieleho Uhorska k samostatnému Slovensku. Zabudnutý historik Jozef Hložanský. In *Historická revue*, 1997, roč. 8, č. 7, s. 18-19.

¹⁷ Pozri: POTE MRA, Michal. Štátoprávne myslenie Jonáša Záborského. In *Právnický obzor*, 1976, roč. 59, č. 6, s. 525-542.

¹⁸ Pozri: MAGDOLENOVÁ, Anna. Peter Kellner-Hostinský ako historik. In *Historický časopis*, 1981, roč. 29, č. 1, s. 103-115.

¹⁹ Tento smer slovenského historického myslenia v šesťdesiatych rokoch 19. storočia analyzovali M. Potemra a P. Macho. Pozri: POTE MRA, ref. 5, s. 145-181; MACHO, Peter. Koncepcia historicko-politickej individuality Slovenska v kontexte štátoprávnych hnutí národov habsburskej monarchie v 60. rokoch 19. storočia. In *Historické štúdie* 35, 1994, s. 23-48.

smeru myslenia patril aj Franko Vítázoslav Sasinek, ktorý na prelome 19. a 20. storočia reprezentuje akýsi „relikt“ historicko-právnej argumentácie z tohto obdobia. Pravda, relikty v čoraz viac bizarnejších formách.²⁰ Po nastolení dualizmu začína byť tento smer myslenia čoraz viac marginálnym. Podobne ako v prípade motívu útlaku, aj historicko-právna argumentácia bude zohrávať v modifikovanej podobe dôležitý element historickej argumentácie stúpencov ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov. Treba však dodať, že hľadanie období politickej samostatnosti „Slovenska“ v dejinách, bude z ich strany vychádzať z odlišných motivácií, než historicko-právne myslenie v šesťdesiatych rokoch.²¹

Historicko-právna argumentácia reprezentantov slovenskej národoveckej society sa však nestrelala so súhlasom kompetentných politikov v habsburskej monarchii. Nevyplývalo to iba z ich slabej autority, ale najmä z dôvodu, že sa im nepodarilo napísať také dejiny slovenskej stredovekej štátnosti, ktoré by boli všeobecne akceptovateľné. Relevantnosť tejto skutočnosti si mohli vedúci predstavitelia slovenskej národoveckej society naplno uvedomiť už roku 1849. Ich žiadosť o konštituovanie samostatnej korunnej krajiny – Veľkokniežatstva Slovensko - bola zo strany Viedne odmietnutá s odôvodnením, že Slováci na osamostatnenie sa od Maďarov aj tak nemajú historické právo. Po roku 1867 slovenská reprezentácia nemohla čakať zásadne odlišnú odpoveď zo strany Pešti. Možno sa tak stotožniť s P. Machom, ktorý konštatoval, že zotrvávanie na platforme historického práva v uhorských podmienkach, bolo Slováckmi vnímané ako kontraproduktívne.²² To vyplýva zo skutočnosti, že nastolenie dualizmu bolo vyjadrením historicko-právnej teórie Maďarov. Z iných národov Uhorska jedine Chorváti boli považovaní za historický národ, čoho vyjadrením bolo maďarsko (uhorsko) - chorvátske vyrovnanie z roku 1868.²³ Pokiaľ teda šesťdesiate roky ako obdobie „ústavných experimentov“ znamenajú rozmach historicko-právnej línie v slovenskom politickom a historickom myslení, v neskoršom období dominujú prirodzenoprávne koncepcie.

Prírodné právo a dejiny

²⁰ Takéto hodnotenie síce nekorešponduje s literatúrou o Sasinkovi, avšak na základe dobových prameňov je táto formulácia obhájiteľná. Porovnaj: HOLLÝ, Karol. Franko Vítázoslav Sasinek as the 'historiographer of Slovaks'. The contradictions between the public and private representations of the historian among the Slovak nationalists at the turn of 19th and 20th century. In *Leidschrift* [v tlači].

²¹ Stúpenci ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov na prelome storočí totiž „vedome hľadali akýkoľvek náznak politickej samostatnosti Horného Uhorska (ktoré konzekventne nazývali *Slovenskom*). Je zrejmé, že išlo o súčasť programovej dekonštrukcie vnímania Uhorska zo strany Slovákov ako nedeliteľného celku.

Zdôrazňovaním klasických štúrovských motívov, ako napr. Matúša Čáka v úlohe vládcu samostatného *Slovenska* (a v ideálnom prípade v kombinácii s politickým spojením s Českým kráľovstvom), sa otvárala — hoci len teoretická — možnosť spojenia Slovenska s Českom.“ Pozri: HOLLÝ, Karol. *Historická ideológia a slovenské národné hnutie na prelome 19. a 20. storočia*. Dizertačná práca. Školiteľ: Dušan Kováč. Bratislava : Historický ústav SAV, 2008, s. 464.

²² Porovnaj: MACHO, ref. 19, s. 23-24.

²³ Podrobnejšie pozri: KRESTIĆ, Vasilije. *Über einige politisch-historische Bedingungen der Entstehung des kroatisch-ungarischen Ausgleichs 1868*. In VANTUCH, Anton - HOLOTÍK, Ludovít (eds.). *Der Österreichisch-ungarische Ausgleich 1867. Materialien (Referate und Diskussion) der internationalen Konferenz in Bratislava 28.8.-1.9.1967*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1971, s. 783-829.

Vyjadrením tohto smeru politického myslenia bol hlavný programový dokument Slovákov v druhej polovici 19. storočia, spomenuté *Memorandum*. Pre tento typ uvažovania bolo typické, že prirodzené práva jednotlivca – idea presadená do širšieho spoločenského diskurzu Francúzskej revolúciou – boli rozšírené na národ ako prirodzené zoskupenie jednotlivcov.²⁴ Popredná osobnosť v dejinách slovenského prirodzenoprávneho myslenia, Štefan Marko Daxner, v tej súvislosti písal: „Idea národnosti časov našich len potom mohla sa v národoch zrodiť, keď Veľká revolúcia francúzska privilégiá kasty z pästného práva stredoveku pochádzajúce zrútila a na ich rozvalinách – vyslovením rovnosti a slobody... – práva človeka ako uznanej osobnosti v štáte nastolila.“²⁵ Daxner teda nepochyboval, že národ je vo svojej podstate indivídium (s významným prívlastkom „mravné“) a ako také má právo na rovnaké privilégiá, ako sú priznané „jednotlivcom a rodinám“. Keďže „v Rakúsku zásada rovnoprávnosti pred zákonom jednotlivým osobám zabezpečuje spravodlivosť“ a zároveň „národy nič nie sú inšie, ako len osoby v človečenstve“,²⁶ ako by mohlo – pýta sa Daxner – zákonodarstvo nerealizovať túto zásadu aj vo „vzťahoch vzájomných medzi národmi jedno pri druhom žijúcich.“²⁷

Konzekventne s citovanými postojmi, Daxner definuje národ prostredníctvom jeho práv ako „spoločenstvá slobodných bytostí“: „...národ ako súčasť mnohých – bydliskom, rečou, prírodou v jedno spojených – slobodných bytostí, nemôžu[e] mať práva menej, než majú jednotlivci v ňom obsiahnutí“.²⁸ Z toho vyplýva mimoriadne závažná myšlienka: „Slováci nepotrebujú nič inšie, len prosto na svoje národné stanie (existenciu) sa odvolať a tým ich právo k národnej rovnoprávnosti dostatočne je dokázané.“²⁹ Táto idea, ktorá nadradzuje prirodzené právo nad právo historické, je východiskovým bodom prirodzenoprávnych spracovaní dejín Slovákov na prelome 19. a 20. storočia.³⁰ Treba na to pamätať najmä v súvislosti s prvým dielom Bottových *Slovákov*.

²⁴ Obdobné koncepcie nachádzame aj napr. v politickom myslení sedmohradských Rumunov. Národný program z Blaju (1848) postupne odchádzal od historických argumentov na úkor prirodzených práv národov. Tie sa taktiež odvodzovali od prirodzených práv jednotlivca. Porovnaj: HITCHINS, Keith. *A Nation Affirmed: The Romanian National Movement in Transylvania. 1860-1914*. Bucharest : The Encyclopedic publishing house, 1999, s. 44.

²⁵ Z článku *O národnosti*. Citované podľa: MESÁROŠ, Július. *K otázke hodnotenia historického zástoja Š. M. Daxnera a historických a prirodzenoprávnych základov jeho národného programu*. In MESÁROŠ, Július. *Zložitá hľadanie pravdy o slovenských dejinách*. Bratislava : Veda 2004 [pôvodne *Obzor Gemera-Malohontu* XXIII, 1992, č. 4, s. 152-155], s. 323-324.

²⁶ Zaujímavé je, že analogickú myšlienku vyslovil T. G. Masaryk: „Stále víc bude jasno, že národ je přirozený člen človečenstva [...]“. Pozri: GARRIGUE MASARYK, Tomáš. *Problém malého národa*. In GARRIGUE MASARYK, Tomáš. *Ideály humanitní. Problém malého národa. Demokratism v politice*. Praha : Melantrich, 1968 [štvrté vydanie; prvú: 1905], s. 74. Tu možno dodať, že tento citát dokladuje historiografiou málo zdôrazňovanú súvislosť, že Masarykovo myslenie bolo predovšetkým nacionalistické, a jeho údajný kozmopolitizmus je len jedným z historiografických stereotypov recyklujúcim sa v rozsiahlej spisbe o tejto osobnosti. Porovnaj: HOLLÝ, ref. 21, s. 131-132.

²⁷ DAXNER, Štefan, Marko. *Slovenská otázka od konca 18. storočia*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účasťinársky spolok, 1912 [druhé vydanie v rámci edície Pospolité čítanie, sošit 5; prvú: *Hlas zo Slovenska*, 1861], s. 37.

²⁸ Z článku *O národnosti*. Citované podľa: MESÁROŠ, ref. 25, s. 324.

²⁹ Ref. 27.

³⁰ Prirodzene, nebola to originálna slovenská myšlienka. Totožnú ideu nachádzame napr. v Memorande Rumunov z roku 1892. Pozri: *Memorandum Rumunov*. In *Národné noviny*, 21. 7. 1892, roč. 23, č. 84, s. 2.

Je príznačné, že súčasťou onoho „národného stania“, či „bytnosti“ boli okrem atribútov ako vlastný jazyk, územie, mravy, povedomie či kultúra, aj vlastné a dávne dejiny.³¹ Zdôraznením prirodzených práv národa sa teda nevyučovali argumenty odvolávajúce sa na slávnú minulosť Slovákov. Naopak, ako poukázal M. Podrimavský, dejiny tvorili integrálnu súčasť myslenia Š. Marka Daxnera, pričom išlo nielen o slávnú, ale najmä o čo najstaršiu históriu, vyjadrenú štátnosťou predkov Slovákov v období pred príchodom Maďarov.³² Vzťah medzi historicko-právnym a prirodzenoprávnym myslením teda nemožno vnímať ako vzájomne sa vylučujúci. Dajú sa formulovať dva zásadné rozdiely medzi nimi. Prvý vidím v uprednostnení jedného pred druhým: Daxner, tým, že práva Slovákov nepodmienil dejinami, dal jasne prednosť prirodzenému právu. Na druhej strane Sasinek písal, že: „Väčšie je prirodzené, ale platnejšie je historické právo.“³³, čím fakticky uprednostnil historické právo pred prirodzeným.

Druhý rozdiel je v type historických argumentov. Už som poukázal na to, že historicko-právne dejepisectvo hľadalo dôkazy o stredovekej štátnosti. Táto štátnosť znamenala právnú kontinuitu nejakého teritória so súčasným národom na danom území. Slováci ju spravidla nachádzali v kontinuite Nitrianskeho kniežatstva. Aj keď tento smer mal viacero variácií, išlo v ňom primárne o dokázanie politickej samostatnosti územia obývaného Slovákami. Na druhej strane, pre prirodzenoprávne dejiny, bolo typické skôr zdôrazňovanie čo najstaršej prítomnosti národa na danom území. Nemuselo ísť nevyhnutne o právne dokázateľnú územnú jednotku, ale skôr o apriórnu starobylosť, spravidla so zdôraznením mravných kvalít národa. Bol to akýsi pendant Rousseauvho prirodzeného stavu. Pravda, s tým rozdielom, že pokiaľ Rousseauov konštrukt nebol zasadený do historického času a išlo skôr o akýsi model ideálneho stavu,³⁴ dejiny na báze prirodzeného práva konštruovali historický „zlatý vek“.³⁵

³¹ MESÁROŠ, ref. 25, s. 324.

³² PODRIMAVSKÝ, Milan. Slovenské dejiny v diele Š. M. Daxnera. In *Historický časopis*, 1981, roč. 29, č. 4, s. 516-517, podrobnejšie: s. 506-519. Okrem citovanej práce pozri o slovenských dejinách v myslení Š. M. Daxnera: MESÁROŠ, Július. *Štefan Marko Daxner a Memorandum slovenského národa*. In ELIÁŠ, Michal (ed.). *Z prameňov národa. Na pamiatku stodvadsiateho piateho výročia vzniku Memoranda slovenského národa z roku 1861*. Martin : Matica slovenská 1988, s. 42-46; MESÁROŠ, ref. 25, s. 320-326. Analýzu prirodzenoprávnych východísk Daxnerovho myslenia pozri: HAJKO, Dalimír. *Filozofické návraty a vízie*. Bratislava : PhDr. Milan Štefanko — IRIS, 2001, s. 12-36.

³³ SASINEK, Franko Vítázoslav. Myšlienky dejepisca. In *Národné noviny*, 28. 1. 1909, roč. 45, č. 12, s. 1.

³⁴ KRŠKOVÁ, Alexandra. *Kapitoly z dejín európskeho politického a právneho myslenia*. Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 1997, s. 187.

³⁵ Jedným z prejavov tejto konštrukcie bola idealizácia slovanského života v ranej minulosti. Na skutočnosť, že takéto vnímanie Slovanov bolo ovplyvnené okrem Herdera najmä Rousseauom upozornil napr. T. G. Masaryk. Pozri: GARRIGUE MASARYK, Tomáš. *Česká otázka. Snahy a tužby národného obrození*. Praha: Melantrich, 1969 [siedme vydanie; prvé: 1895], s. 70. Vplyv Rousseaua na neskoršie koncepcie „zlatého veku“ bol skutočne významný. Idealizácia jednoduchých, egalitárnych foriem spoločnosti súvisela s koncepciou „šľachetného divoča“ – u Rousseaua bol tento „človek prírody“ zdravý, šťastný a slobodný. Politický aspekt Rousseauovej koncepcie vyjadril A. Barnard, keď konštatoval, že významne prispela k vzniku americkej a francúzskej republiky. Pozri: BARNARD, Alan. *Antropologia. Zarys teorii i historii*. Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 2006, trans. Sebastian Szymański, s. 53-54. Porovnaj tiež: LIBISZOWSKA, Zofia. Voltaire and the United States of America. In *American Studies II*, [Warszawa : Warsaw University Press], 1981, s. 5-17. Protipólom Rousseauvho konštrukt bol Hobbesov koncept prirodzeného stavu. V ňom je „človek človeku

3. Dejinná argumentácia roku 1861 (a 1862)

Memorandum národa slovenského

Pozrime sa teraz na koncepciu slovenských a uhorských dejín v *Memorande*, druhom základnom programovom dokumente v novodobých dejinách Slovákov. Rovnako ako v *Žiadostiach*, aj tu je zdôraznená nadradenosť slovenských dejín nad maďarskými: „Dejepis a národné podania naše hovoria nám, že my Karpatmi obkolesenej zeme tejto najstaršími obyvateľmi sme. Už dávno pred príchodom Maďarov otcovia naši zem túto nazývali vlasťou svojou...“ V ďalšej časti dokumentu sa však národný príbeh Slovákov zásadným spôsobom líši od toho v *Žiadostiach*. Príchod Maďarov a následný vznik Uhorska je vnímaný ako pozitívny faktor: „Príchodom Maďarov na prvom stupni vývinu svojho nachodivšie sa konfederácie plemien slovanských na zemi tejto zanikli a urobili miesto konfederácii novej, ktorá v priebehu jedného stoletia ako krajina Uhorská pod korunou Svätého Štefana [...] Spoločné hmotné i duchovné záujmy spojili plemená rozličné krajiny tejto ako synov jednej spoločnej matky v rodinu jednu.“³⁶ Tieto idey je potrebné vnímať v kontexte Októbrového diplomu a Februárového patentu, ktoré sa pokúšali obnoviť ústavné pomery v Uhorsku na základe federácie „historických národov“. Slováci ako plnohodnotná súčasť „uhorskej konfederácie“ a vlastníci aj staršiu tradíciu „konfederatívneho celku slovanských plemien“, mali mať rovnaké práva s národmi oficiálne uznanými za „historické“. Boli to argumenty z histórie pre politickú požiadavku vyčlenenia slovenského administratívneho celku tzv. Slovenského Okolia vyjadrenú v *Memorande*.

Aj keď sa v tejto veci argumentovalo predovšetkým prirodzeným právom, signatári *Memoranda* argumentovali, že Okolie nie je v rozpore s historickým právom. Ako argument poslúžila opäť koncepcia etnicky tolerantného Uhorska. Ako „dôkazový materiál“ boli použité Štefanove poučenia synovi Imrichovi: „Už svätý Štefan v testamente svojom k synovi Imrichovi hovorí: „Regnum unius linguae imbecille et fragile est“, už on zanecháva mu radu tú, aby šetрил zvyky, mravy a obyčaje rozličných vo vlasti žijúcich plemien. Už pod ním na základe rovnoprávnosti plemien založená bola jednota a celistvosť vlasti tejto.“

vlkom“, teda: „[...] kým ľudia žijú bez toho, aby mali nad sebou spoločnú moc, ktorá by ich udržiavala v bázni, nachádzajú sa v stave, ktorému hovoríme vojna – je to vojna všetkých proti všetkým.“ Pozri: HOBBS, Thomas. *Leviathan*. Trans. et ed. HOHOŠ, Ladislav. In BURAJ, Ivan et al. *Sociálna filozofia. Vybrané kapitoly a texty*. Bratislava : Univerzita Komenského; Vydavateľstvo UK, s. 99. Hobbesova politická filozofia tak poskytovala legitimitu silnej panovníckej moci, teda najmä absolutistickej monarchii. Podrobnejšie pozri: KRŠKOVÁ, ref. 51, s. 150-158; HOHOŠ, ref. 35, s. 97. V tomto texte sa síce nevenujem koncepciám predstaviteľov Novej školy slovenskej, za zmienku však stojí skutočnosť, že politické myslenie Jána Palárika bolo inšpirované práve Hobbesovou filozofiou prirodzenosti. Pozri: MARTINKOVIČ, Marcel. Ideový prínos Novej školy do národovtorného myslenia. In *Filozofia*, 2004, roč. 59, č. 10, s. 781. Na tieto súvislosti nateraz len upozorňujem, formulovať potenciálny zmysel podobných analógií by si vyžadoval špeciálne zameraný výskum.

³⁶ *Memorandum národa slovenského*, ref. 3, s. 257.

Z tejto tradície by teda mali vychádzať aj súčasné riešenia národnostnej otázky, t. j. riešenia v zmysle rovnoprávnosti. Z terminologického hľadiska je zaujímavé rozlišovanie medzi „plemenami“ (Veľká Morava, stredoveké Uhorsko) a súčasnými „národmi“ s vlastným povedomím, ktoré sa vyvinuli z „plemien“. Tento evolučný proces, interpretovaný ako pokrok, je nevyhnutný, nezávislý od ľudského konania. Pri hľadaní jeho príčin je použitý argument Božieho zákona: „Že ale plemená vyrástli v národy, povedomie osobnosti svojej majúce, že následkom toho jednota a celistvosť vlasti našej nie viac v plemennej, ale v národnej rovnoprávnosti základy svoje hľadať musí, to nie je ani vina, ani zásluha ani naša, ale je nutný výsledok pokroku toho, ktorý zo zákona božieho pôvod svoj berúc na ceste svojej hrádzou, zákonmi ľudskými kladenou, zastaviť alebo odraziť naspäť sa nedá. A pokrok tento neuznať znamenalo by neuznávať riadenie božie, v živote jednotlivých národov tak, jako vo vývine jednotlivých štátov zjavne sa označujúce.“³⁷ Tu už je kladený dôraz na prirodzené (božie) právo. Prostredníctvom neho je vysvetľovaný kvalitatívne nový historický jav – národno-emancipačné hnutie.

Národy majúce svoje povedomie, majú právo vystupovať ako individuality s prirodzenými právami, napr. na administratívne vymedzenie vlastného územia, teda (v kontexte *Memoranda*) na „Hornouhorské slovenské Okolie“. Odvolávanie sa na minulosť Uhorska v zmysle „spoločnej matky rôznych plemien“ plní dvojakú funkciu. Na jednej strane poskytuje návod na rovnoprávne riešenie národnostnej otázky v súčasnosti, na strane druhej poukazuje na neadekvátnosť interpretácie dejín Uhorska a historického práva zo strany Maďarov. Existencia plnohodnotných dejín Slovákov, vyjadrená napr. vlastnou štátnosťou v období Veľkej Moravy či rovnoprávnym postavením s inými plemenami vo feudálnom Uhorsku, tak tvorí súčasť prirodzenoprávných koncepcií.

Medzi *Žiadosťami* a *Memorandom* je teda zásadný rozdiel. V roku 1848 bolo Uhorsko macochou a Maďar utláčateľom. Roku 1861 bolo Uhorsko už spoločnou matkou rovnoprávných národov, teda ako Slovákov, tak aj Maďarov. Dejiny Uhorska v *Žiadostiach* znamenali pre Slovákov útlak a spánok zároveň, a naopak v *Memorande* platformu pre plnohodnotný život. Tieto protichodné stanoviská neunikli ani nemilosrdnému kritikovi, anonymnému Meakulpínskému.³⁸

Prípís k Prosbopisu Slovákov (Viedenskému Memorandu)

Memorandum bolo adresované uhorskému snemu, kde sa, ako je známe, nestretlo s pochopením. Následne bola vypracovaná jeho druhá verzia určená priamo cisárovi – *Prosbopis Slovákov*.³⁹ Tieto skutočnosti sú dostatočne známe. V kontexte tejto štúdie sú však

³⁷ *Memorandum národa slovenského* ref. 3, s. 259.

³⁸ Pozri k tomu podrobnejšie: HOLLÝ, ref. 7.

³⁹ Podrobnejšie pozri: BARANOVIČ, Štefan. *Štefan Moyses. (Na sté výročie úmrtia)*. Bratislava : Osvetový

zaujímavé posuny v historickej argumentácii, ktorou sa slovenské požiadavky (vrátane Okolia) legitimizovali. Štefan Moyses prostredníctvom osobného *Prípisu k Prosbopisu Slovákov* predstavil Františkovi Jozefovi koncepciu dejín uhorského kráľovstva. Autor tohto dokumentu nepochyboval o tom, že „kráľovstvo uhorské nebolo Štefanom Svätým založené na nejakej zvláštnej národnosti [kurzíva v origináli], ale na kresťanskom náboženstve a na zákonoch, prijatých od predkresťanských národov. Inkunábule tohto kráľovstva nič nevedia o uprednostnení slovenského ľudu.“ Následne neguje štátotvornú úlohu Maďarov pri zakladaní Uhorského kráľovstva. Podľa autorov tu mali prevažný a dokonca, ako „história hovorí“, „výlučný vplyv Italci, Nemci, Slaviani“. Po prijatí kresťanstva „žili všetky kmeny svorne, bez najmenšieho predpočítania Maďarov.“ Následne je však relativizovaná téza o harmonickom spolužití národov (kmeňov) v Uhorsku. Nemci v spojení so Slovanmi ovládali politický život na úkor Maďarov: „Nemci a Slaviani mali občas takú prevahu, že Maďari hľadali ochranu u snemu.“ Maďari však nedostali žiadne ústupky a snem potvrdil rovnoprávnosť. Antagonizmy medzi národmi (kmeňmi) sa efektívne eliminovali prostredníctvom latinčiny: „Osemsto rokov používaná latinčina bola príhodná zamedziť žiarlivosť jednotlivých kmenov.“ Situácia sa zmenila až prostredníctvom opatrení Jozefa II., ktoré „zobudily národné pohyby v Uhorsku“. V kontexte opísaných súvislostí dochádza k pomerne nečakanému zvratu. Slováci počas celej histórie Uhorska v politickom zmysle dominovali nad Maďarmi a odrazu boli schopní reagovať na vznikajúcu národnú ideu len v literárnom zmysle. Jozef II. totiž zobudil národné pohyby u „Slovákov len literárne, u Maďarov i v štátnom ohľade“.⁴⁰

Prípis biskupa Moyses a grófovi Mórica Pálffy

V tejto súvislosti hodno ešte spomenúť Moysesovu argumentáciu v texte z nasledujúceho roku (1862), ktorý už nebol adresovaný cisárovi ale grófovi M. Pálffy. Moyses v tomto dokumente protestoval proti obmedzovaniu slovenského národa v jeho vývoji z maďarskej strany. Dokument ústi do prosby adresovanej grófovi M. Pálffy o uznanie práv Slovákov na Maticu a vlastné stredné školy (konkrétne na tomto mieste najmä katolícke) a súčasne na sprostredkovanie úradného povolenia týchto inštitúcií.⁴¹ Moyses v tejto veci nachádzal

ústav, 1969, s. 15-16; ELIÁŠ, Michal. *Štefan Moyses a Viedenské memorandum slovenské*. In ELIÁŠ, ref. 25, s. 53-57; SEDLÁK, Imrich. *Štefan Moyses a Memoranda národa slovenského*. In SEDLÁK, Imrich (ed.). *Karol Kuzmány a Štefan Moyses v slovenských národných a cirkevných dejinách*. Martin : Matica slovenská, 2007, s. 207-211.

⁴⁰ [MOYSES, Štefan]. *Prípis k Prosbopisu Slovákov*. Citované podľa: HURBAN VAJANSKÝ, Svetozár. *Život Štefana Moyses*. In *Storočná pamiatka narodenia Štefana Moyses, biskupa baňsko-bystrického, Jeho veličenstva skutočného tajného radcu, doktora filozofie, predsedu Matice Slovenskej atď. atď.* Turčiansky Sv. Martin : Vydanie Kníhkupecko-nakladateľského spolku, 1897, s. 71-72. Na tom istom mieste sú aj podrobnejšie informácie o dokumente.

⁴¹ [MOYSES, Štefan]. *Prípis biskupa Moyses od 10. mája 1862 grófovi Moricovi Pálffy*. In *Storočná*, ref. 40, s. 175-182. Podrobnejšie o okolnostiach genézy tohto dokumentu pozri: HURBAN VAJANSKÝ, ref. 40, s.

klúčové argumenty – popri prirodzenom práve – najmä v dejinách. V nich kladie dôraz na právne dokumenty zaručujúce rovnoprávnosť kmeňov. Pokiaľ sa v *Žiadostiach* operovalo deväťstoročným a v Štúrovej reči k dobrovoľníkom dokonca tisícročným spolunažívaním s Maďarmi, Moyses sa odvolával na „osemstoročné pozitívne zákony našej vlasti“, resp. „osemstoročný dejepis“.⁴²

Upieranie slovenských práv však nie je len nespravodlivé, ale aj „nanajvýš neslušné“.⁴³ Toto východisko dokladuje taktiež dejinnou argumentáciou. Medzi najvýznamnejšie argumenty patria známe tézy o Slovákoch ako „najstarších obyvateľoch krajiny“ a ich civilizačnej nadradenosti vo vzťahu k Maďarom: Slováci v čase, „keď Maďari pristahovali sa v spoločenstve s Rusmi a Kumánmi boli aj najvzdelanejšou čiastkou jej [krajiny] obyvateľstva.“ Tento motív nadradenosti Slovákov voči Maďarom Moyses rozvíja a konkretizuje: „Oni [Slováci] mali svoje mestá a hrady, ktoré až podnes majú svoje slovenské mená, mali politickú ústavu, ktorej podstata ako i pomenovania zachovali sa za osem storočí v Uhorsku“. Následne spomína činy „súkmeňovcov Slovákov“⁴⁴ - sv. Vojtecha („pokrstil zakladateľa kráľovstva uhorského“) a jeho žiaka sv. Astrika⁴⁵ („doniesol kráľovskú korunu z Ríma“). Ich zásluhou sa Uhorsko definitívne začlenilo do „europejskej rodiny národov“. Nepriamo, ale pomerne jasne sa tu naráža na slovenské zásluhy. Aby však nebolo o tom pochybností, Moyses opisuje slovenský vplyv na Maďarov v ústredných oblastiach ich života: „Dejepis ako i maďarský jazyk jasne dokazujú, že Slováci boli učiteľmi Maďarov, ako v kresťanskom náboženstve, tak i v roľníctve i v priemysle.“ Ba čo viac, vďaka tejto slovenskej civilizačnej misii Maďari vôbec pretrvali ako národ: „Keď teda Maďarov ctilo a im užitočné bolo, že ako chrabrý pastierski národ oddali sa umeniam pokoja, a skrze to vedeli vyhnúť osudu omnoho mohutnejších Hunnov a Avarov, Slovákom nemožno odoprieť veľký stupeň zaslúžilosti, že svojim krajanom pri dosahovaní vznešeného cieľa tak ochotne a účinne ruku podávali“. Základný záver, ktorý z toho vyplýva, je, že Slováci od počiatkov uhorských dejín ochotne pomáhali Maďarom, a teda ich aktuálne správanie voči Slovákom je „nanajvýš neslušné“.⁴⁶

78-89. SEDLÁK, Imrich. *Štefan Moyses a Memorandá národa slovenského*. In SEDLÁK, ref. 38, s. 212.

⁴² Okrem toho, citujúc uhorské zákony dokazuje nespravodlivosť aktuálneho stavu. Pozri: [MOYSES, Štefan], ref. 41, s. 178-179.

⁴³ [MOYSES, Štefan], ref. 41, s. 180.

⁴⁴ Vychádzajúc striktne zo štruktúry Moysesovej vety, bol za „súkmeňovca Slovákov“ označený iba sv. Vojtech. Z kontextu však vyplýva, že toto pomenovanie sa týkalo aj sv. Astrika.

⁴⁵ Vojtech ani Astrik nie sú priamo menovaní. K identifikácii týchto postáv pozri: BARANOVIČ, ref. 39, s. 30, poznámka č. 3.

⁴⁶ Porovnaj: [MOYSES, Štefan], ref. 40, s. 180.

4. Zhrnutie a záver

Memorandum kontra Žiadosti

- *Memorandum* nastoľuje zásadne odlišný diskurz v porovnaní so *Žiadosťami*. Najdôležitejším momentom je, že Maďari sa tu nespomínajú ako utláčatelia.
- Nadradenosť slovenských dejín vo vzťahu k maďarským je v *Memorande* vyjadrená len v chronológii. Slováci žili na území Uhorska dávno pred Maďarmi. Príchod Maďarov však nie je tragédiou, ale naopak počiatkom ich harmonického spolunažívania. Naproti tomu *Žiadosti* predpokladajú 900 - ročné slovensko-maďarské spolunažívanie ako plné krívd a nepravostí Maďarov voči Slovákom (a treba dodať, že aj spánku Slovákov).

Argumentácia v prospech Slovenského Okolia v Memorande

- Požiadavka vymedziť slovenské teritórium v *Memorande* je vyjadrená predovšetkým prirodzenoprávnymi argumentmi a konkrétne aj pozitívnou interpretáciou Štefanových *Poučení*. Absentuje argument právnej kontinuity dávnej štátnosti. Splnenie tejto požiadavky je otázka prioritne mravného charakteru.

Prípís k Prosbopisu Slovákov (Viedenskému memorandu)

- Charakteristickou črtou je významová nekonzekventnosť tejto narácie ako celku. Na jednej strane sa deklaruje harmonické spolunažívanie uhorských národov, na strane druhej sa zdôrazňuje zaznávanie politických práv Maďarov. Okrem toho, Slováci tu vystupujú ako národ, ktorý plne participoval na politickej moci v Uhorsku. Táto charakteristika sa stráca súčasne s opisom 18. storočia, keď sa boli schopní prejaviť len prostredníctvom literatúry.
- Uhorsko v minulosti je primárne prezentované ako celok,
 - a) zložený z jednotlivých národov, ktoré žili vo vzájomnej zhode. Táto zásada rovnoprávnosti vyplývala z kresťanstva a dávneho („predmaďarského“) právneho poriadku Slovanov.
 - b) v ktorom dominovali Nemci, Italci a Slovania. V rámci druhého variantu je zdôraznené nemecko-slovanské spojenectvo proti Maďarom. Kontext vzniku dokumentu, konkrétne jeho adresovanie cisárovi v období napätých vzťahov medzi Uhorskom a Rakúskom a zároveň v období hľadania adekvátneho usporiadania ríše, je v tomto kontexte viac než zjavný.

Prípís biskupa Moysesova grófovi Móricovi Pálffyemu

- V tomto texte je jasne formulovaný dôležitý koncept civilizačnej nadradenosti Slovákov

v porovnaní s Maďarmi. Terminologicky tu prevažuje pomenovanie „Slovák“ nad pomenovaním „Slovan“. V kontexte zásadného civilizačného vplyvu – kristianizácie Maďarov – je aplikované pomenovanie „súkmeňovec Slovákov“. Formovanie Maďarov Slováckmi zasahovalo v podstate všetky oblasti verejného života. Z toho tiež vyplýva, že systém vlády, administratívne usporiadanie, úroveň roľníctva, priemyslu, ako aj vzdelanosti a kultúry obyvateľstva v Uhorsku sa odvodzuje od civilizačného vplyvu Slovákov.

- Za dôležitú, predovšetkým v kontexte súčasných dejín historického myslenia, považujem zmienku o osemstoročnom dejepise v *Prípise biskupa Moysesova*, ktorá plní funkciu politického argumentu. Spolu s koncepciami harmonického spolunažívania Slovákov a Maďarov a Slovákov ako učiteľov Maďarov tento chronologický údaj fakticky vyvracia v súčasnosti často sa vyskytujúce interpretácie konceptu tisícročnej poroby ako apriórnej schémy (dokladovať ju má najmä „okružla tisícka“), existujúcej kontinuálne od 18. storočia do medzivojnovnej ČSR (resp. až do súčasnosti).⁴⁷ V tejto súvislosti hodno spomenúť, že *Žiadosti*, v ktorých boli dejiny prezentované prostredníctvom útlaku či poroby, pracovali s údajom 900 rokov.⁴⁸

⁴⁷ Ako príklad takejto neadekvátnej interpretácie spomeniem iba vplyvný text (vzhľadom na charakter publikácie a jej – v kontexte slovenskej historickej spisby – relatívne vysokú predajnosť) sociológa A. Findora: FINDOR, Andrej. *Tisícročná poroba?* In KREKOVIC, Eduard - MANNOVÁ, Elena - KREKOVICOVÁ, Eva (edd.) *Mýty naše slovenské*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2005, s. 71-76.

⁴⁸ Prirodzene, motív (tisícročného) útlaku nezmizol úplne. Ako príklad koncepcie (pre Slovákov) nespravodlivých dejín možno spomenúť napr. [KUZMÁNY, Karol]. *Pozdravný list Karola Kuzmányho Štefanovi Moysesovi*. In BARANOVIČ, ref. 39, s. 39-40. Podobný príklad možno nájsť v rámci publicistiky ohradzujúcej sa proti milénárnym oslavám roku 1896. *Národné noviny* priniesli agitačný článok adresovaný slovenským ženám, v ktorom sa spomína list nemenovanej dámy, ktorá zorganizovala ženský protest proti maďarizácii pod heslom: „My sme Slováci! Nechceme maďarčinu!“. Autor článku podporuje takéto aktivity, zdôrazňujúc pritom pretrvanie národnej identity Slovákov napriek „tisícročným krivdám“: „A že slovenský národ i po tisícročných krivdách zostane slovenským a že pripraví sa na svit, toho dôkazom je aj vyššie spomenutý výťah z listu slovenskej dámy.“ Pozri: K národným úlohám slovenských žien. In *Národné noviny*, 14. 2. 1896, roč. 27, č. 32, s. 1. Napriek tomu, že by sa iste dalo nájsť viacero podobných príkladov, koncept tisícročného útlaku sa v oficiálnom diskurze slovenského národného hnutia stal marginálnym. Tu možno poznamenať, že koncept tisícročného útlaku nenachádzame v rámci oficiálnej argumentácie SNS ani neskôr. Ako príklad možno spomenúť *Ohradenie sa Rumunov, Srbov a Slovákov ohľadom milénárnej slávnosti* z roku 1896. Autori tohto oficiálneho dokumentu, vydaného pri príležitosti milénárnych osláv Výkonným výborom kongresu národností, nespomínajú tisícročný útlak, ale naopak známu koncepciu civilizačnej nadradenosti: „Takzvané zaujatie krajiny a tým zapríčinené založenie štátu je puhá fikcia, postavená na piesku anonymnej, v próse napísanej básne, ktorá postráda reálneho historického podkladu; je to báj, nemajúca ani toľko reálnosti, ba ani toľko pravdepodobnosti, žeby v nej rozprávané udalosti a deje sama maďarská akadémia vied historicky odôvodniť alebo aspoň podporiť vedela [...]“ Uhorská akadémia vied totiž nevedela jednoznačne určiť dátum príchodu Arpáda do Karpatskej kotliny. Podrobnejšie pozri: KOMORA, Pavol. *Milénarne oslavy v Uhorsku roku 1896 a ich vnímanie v slovenskom prostredí*. In PODRIMAVSKÝ, Milan - KOVÁČ, Dušan (edd.) *Slovensko na začiatku 20. storočia (Spoločnosť, štát a národ v súradniciach doby)*. Zborník štúdií. Bratislava : Historický ústav SAV; Polygrafia SAV, 1999, s. 100-102. Stanovisko tejto inštitúcie spochybňuje tézu o vtedajšej maďarskej historiografii, ako kompletne spolitizovanej a zideologizovanej. Text ďalej argumentuje proti dôležitému elementu ideológie milénárnych osláv, podmaniteľskej teórii. Po predchádzajúcom upozornení, že z maďarských teórií sa nič nedá dokázať, text pokračuje v „diskurze pravdy“: „**Jediné historicky upevnené faktum** [zvýraznenie moje], s ktorým Maďari spomínajú sa čo ethnicky národ, rozrumenie Velkomoravskej ríše, bolo skutkom nemeckého cisára Arnulfa, pri čom Maďari hrali zástoj pomocných vojsk a na ďalšie útvory neovplyvali. [...] Maďari prijali mravy, zvyky, štátne sriadenie nemaďarských národov a v ich jazyku hemžia sa slová slovanských a iných jazykov. Žeby maďarský kmen bol dal našej vlasti maďarský ráz, o tom niet za stolaťia ani najmenej stopy a nemaďarské národnosti podržaly za stolaťia svoju vyrazenú individualitu.“ Pozri: Výkonný výbor kongresu národností [V Pešťbudíne, 30. apríla 1896.]. *Ohradenie sa Rumunov, Srbov*

Záver

Textová analýza vybraných programových dokumentov slovenského národného hnutia je okrem iného užitočná a potrebná aj pre výskum ideologického diskurzu a národoveckého historického myslenia na prelome storočí. V spomenutých koncepciách Moysesova možno napríklad vidieť spoločné črty s neskoršími koncepciami S. H. Vajanského; ide predovšetkým o motív civilizačnej zaostalosti Maďarov v dejinách, čo už samo o sebe vylučovalo motív maďarského útlaku Slovákov. Podľa Moysesova, rovnako ako neskôr podľa Vajanského, Slováci naopak patrili medzi vládnucu elitu Uhorska.

Napokon sa žiada upozorniť ešte na jednu relevantnú skutočnosť. Je známe, že slovenskí národovci sa vo svojich programových textoch či publicistike na prelome storočí často odvolávali na *Memorandum*. Dielo J. Bottu *Slováci. Vývin ich národného povedomia*, ktoré je explicitne venované pamiatke Štefana Marka Daxnera a *Memoranda*, však poukazuje na fakt, že často sa na skutočný obsah *Memoranda* nenadväzovalo. Vieme, že vo svojom ponímaní dejín národného povedomia Botto dejiny Uhorska akoby „vyzátvorkoval“, z hľadiska slovenského národného povedomia pre neho neboli relevantné. Na tomto mieste postačí jednoduchá komparácia s konceptom slovensko-maďarského harmonického spolunažívania prítomná v *Memorande*, ktorá ukazuje paradoxný významový kontrast s deklaráciami vyzdvihujúcimi význam myšlienkového odkazu tohto dokumentu či koncepcií Š. M. Daxnera. Touto krátkou záverečnou reflexiou som chcel poukázať predovšetkým na zriedka formulovanú skutočnosť, že podobné paradoxy tvoria jednu zo základných črt národných ideológií. Uvedomenie si týchto skutočností je nevyhnutnou podmienkou každej serióznej analýzy ideologickej argumentácie národovcov. V tomto ohľade majú bádatelia široký a nepreskúmaný priestor pre analýzu a interpretácie.

Mgr. Karol Hollý, PhD. je vedeckým pracovníkom Historického ústavu Slovenskej akadémie vied. Zaoberá vzťahmi medzi historiografiou a ideológiou v slovenskom politickom myslení na prelome 19. a 20. storočia.

Viac informácií a publikačnú činnosť pozri: http://www.history.sav.sk/cv/holly_karol.pdf

a Slovákov ohľadom milénárnej slávnosti. In *Národné noviny*, 30. 4. 1896, roč. 27, č. 95, s. 1. Podrobnejšie o slovenských reakciách na oslavy pozri: KOMORA, ref. 48, s. 100-116; KOMORA, Pavol. Milénárne oslavy v Uhorsku roku 1896 a ich vnímanie v slovenskom prostredí. In *Historický časopis*, 1996, roč. 44, č. 1, s. 3-16.